

Adler Ernő Kaba Wolf Elijahu grafikus, festőművész
(1912. november 29. – 1989. augusztus 18-án)

Előszó helyett köszönet

Elefánt Gyuri számtantanár szatmárnémetiben született, itt járt iskolába, Kolozsváron szerzett számtantanári oklevelet. Megismerte a romániai tanügy erényeit és hibáit, majd családjával Izraelbe telepedett. Ma Tel Avivban él, de kevés olyan lelkes szatmárit ismerek, mint őt. Szatmári képeslapgyűjteményére bárki büszke lehetne. Ő szorgalmazta, majd sok – sok szolgálattal és utánajárással segítette, ennek a munkának a megszületését. Összehordta a nyersanyagot, így aztán nincs más feladatunk, mint rendbe szedni, kötéanyaggal egymásra rakni a neveket, számokat, visszaemlékezéseket, fényképeket, vagyis a gyűjtés termékeit.

„Míg a többi zsidó fiatal Tórát tanult a chaidernben, addig én festészetet”

Adler Ernő Kaba, azaz Elijahu Wolf Adler 1912. november 29. született Szatmárnémetiben. Apja Adler Mór, fia születésekor még nem egész ember, ahogy akkoriban mondták, még csak kereskedősegéd a 23 esztendőes ifjú. Édesanyja Wieder Eugénia 22 éves, amikor fia megszületik. Házvezetőnő, írja róla az anyakönyv. A szülés odahaza, a Petőfi utca 13. számú házban történt. A szülők 1915. augusztus 15-én kötnek házasságot. Ekkor már felszabadul a segéd, kereskedő lesz, aki el tudja tartani a családot.

A gyermek nyolc évet élhetett Magyarországon, majd a trianoni politikai döntés következtében Szatmárnémetit Romániához csatolták, ezért Adler Kaba már román állampolgárként jelenik meg a szatmári festészeti kiállításokon. „Míg a többi zsidó fiatal Tórát tanult a chaidernben, addig én festészetet” emlékezik egyik nyilatkozatában. A tizenkét- esztendőes Adler Ernőt beiratják a nagy hírű nagybányai festőiskolába, ahol Thorma Jánosnál és Krizsán Jánosnál tanul festészetet. A mesterségbeli tudás, a szakma alapos ismerete nélkül nincs lehetőség művészi alkotásra, nincs lehetőség őszintén, ugyanakkor művészi módon kifejezni világlátását. A tizennégy esztendőes kamasz 1926 – 1929 között Budapesten folytatta tanulmányait az Iparművészeti Iskolában Sándor Béla (Győr, 1872. június. 17. – Bp., 1949. szeptember 17.) növendékeként. Mint a müncheni

iskola volt tanulója, Sándor Béla átadta tanítványainak az Európa-hírű iskola haladó hagyományait. (Rövid ideig ennek a budapesti iskolának volt tanulója Klein Elu, szatmárnémeti kirakatredező is.)

1933. január 29-én, a huszonegy esztendő fiatal művész Budapesten részt vesz a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete által szervezett csoportos kiállításon. A magyar-zsidó diákságot tömörítő egyesület a felsőoktatásban tanuló fiataloknak kívánt anyagi, társadalmi és erkölcsi segítséget nyújtani. Kulturális rendezvényeket, összejöveteleket, bálakat szervez, amelyek jó alkalmat kínáltak a kezdők számukra a budapesti művészvilággal, a műkereskedelem képviselőivel való megismerkedéshez. Jaross Andor belügyminiszter 1944. június 6-án föloszlatta az Egyesületet. De most még 1933-at írunk, és az OMIKE (Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület, 1910-ben alakult) Ülői út 11-13 szám alatti székházban, a zsidó származású képzőművész hallgatók bemutatkozhattak. Adler Ernő vezeti a plakáton a kiállító ifjú művészek névsorát, majd Anna Margit, Kun Sándor, Péter Imre, Stark Ernő, Tauber Vilmos, Ungár Ámos Imre, Gerő Gyula, Izsák Márton, Strasser István, Barna János, Schorr Tibor követi. Ebből a csapatból Adler Kabán kívül Gerő Gyula aradi származású szobrászművész, Izsák Márton marosvásárhelyi szobrászművész, Strasser István és Anna Margit számára termelt hervadhatatlan babérok a művészet.

Erre az időszakra vonatkozó adatokat magától Adlertől is kapunk egy interjú alkalmával:

„12 éves voltam, amikor művészetet kezdtem el tanulni Nagybányán, a jól ismert Thorma János és Krizsán János mesterek tanítványaként. Később Budapesten tanultam és ugyanitt állítottam ki első munkaimat is. Aztán Olaszországban tanultam tovább, festettem és kiállításokat rendeztem. De az a boldogság nem folytatódott” mondja sajnálattal a művész.

A visszaemlékezésben említett olaszországi kiállításokról nincsenek adataink. Valószínű csoportos bemutatkozásokról lehetett szó, éppen OMIKE szervezésében. A visszaemlékezésben említett „kiállításokat rendeztem” kijelentéssel sem tudunk mit kezdeni, mert azokról sincsenek adatok.

1933-ban Nagybányán is bemutatkozik. Az év folyamán és a következő év elején magyarországi, olaszországi és ausztriai csoportos tárlatok munkatársa. Első egyéni kiállítása a szülővárosban, Szatmárnémetiben, volt 1934-ben. Ugyancsak 1934-ben Bukarestben is szerepelt egy csoportos kiállításon a Dallas teremben, ekkor még csak 22 éves.

1935-ben bevonultatták katonának a Román Légierőhöz. Erről a korszakról egy fényképen kívül semmi nem maradt fenn. Rossz szelek fújnak, úgy tűnik, megszakad a művészi pálya. De nem, ecset, ceruza, festék nélkül nem tudott élni. Életének bármelyik korszakából szólítunk meg tanúkat, mindenki ugyanazt mondja: Kaba éjjel-nappal festett. A művészet szeretete sürgette őt. 1936-ban már Nagyváradon és Kolozsváron is bemutatkozik egyéni kiállításon. Még csak 24 éves fiatalember, de már három egyéni kiállítás tud maga mögött. 1938-ba Nagyváradon, 1940-ben ismét Bukarestben, majd 1941-ben megint a román fővárosban volt egyéni kiállítása.

Fennmaradt festészetének erről a korszakáról néhány fénykép: 1927-ből Fiúk madárral. 1934-ben a bukaresti kiállításon is bemutatott sokalakos olajfestménye a Gyászoló család. A nagybányai hatás is kimutatható témaválasztásaiból, mint a Kiránduláson, a Levél című munkáin.

Életeket tör ketté a történelem

„1940-ben, amikor a magyarok bejöttek, nagyon örültünk. Én is ott álltam a székesegyház előtt és láttam Horthy Miklós bevonulását a fehér lovon. Nagyon vártuk a magyarokat. Az első években, mi gyermekek nem éreztünk semmi bajt. Rá négy évre jöttek be a németek, megszállták Magyarországot, akkor már tudtam gyermekfejjel is, hogy baj lesz. Auschwitzban töltöttem be a 17. életéveimet 1944. július 3-án, kopaszon, rabruhában.” meséli Kardos Ella 1997 őszén.¹ Erről az időszakról Adler Ernőtől nincsenek visszaemlékező sorok. Mégis egy nagyon jelentős sokat mondó dokumentum létezik, a Scheffler János püspökről készült arckép. A későbbiekben visszatérünk a Scheffler-arcképhez.

Házasság

Adler Kaba művészetének ez a korszaka már jelzi, hogy egy nagyon tehetséges és termékeny arcképfestői pálya van kibontakozóban. A fennmaradt fényképekből kitűnik, hogy Adler munkáinak többsége az emberrel foglalkozik. Festészetének középpontjában az emberi lélek megmutatása szerepel. Adler nem az izmokra, nem a húsrá figyel, de annál jobban és egyre megszállottabban érdekli az arc, a mozdulatok, amelyek nála tényleg a lélek tükrei.

Adler Ernő a 29 esztendőes festőművész („festőművész” így szerepel a házassági anyakönyvben is), 1941. február 25-én megnősül. Felesége szintén szatmárnémeti születésű, a 24 éves Sámuel Margit, azaz Mancit, ahogy a családban és baráti körben szólították. A Sámuel család az Arany János utca 1. szám alatti házban lakott. Az Adler család ekkor már a Hunyadi utca 17. szám alatt bérel kétszobás lakást, ide viszi Kaba a magas, karcsú, inkább világos hajú fiatalasszonyt, Mancit. A háztulajdonos, Csendes Ödön fűszerkereskedő, lánya Friedmanné Csendes Borika, meséli, hogy az utcaajtótól balra az első lakásban szerény körülmények között élt az Adler család, Kaba szülei, és a fiatal pár. Gyermeük nem volt. Jóba voltunk, emlékezik Borika néni 2010. július 7-én. Adlerék szerény, kedves emberek voltak. Ernő állandóan festett. A házasságkötésnél Sárkány Sándor az egyik tanú. Ő régi ismerőse a családnak, még a Petőfi utca 13 –ból, ugyanis évekkel előtte ugyanabban az épületben lakott mindkét család. Adlerék már elköltöztek, de Sárkányék most is ott laknak. A másik tanú Steinberger Irén a Bercsényi utca 37-ből. A házasságkötés után megkapták az erről kiállított igazolványt. Olyan idők voltak ezek az évek, amikor mindenki kereszt- és házassági levelekkel, okmányokkal a zsebében lépett az utcára, hogy bizonyítsák az egyre gyakoribb ellenőrzések alkalmával, ki fiai, lányai; hogy keresztény-e? Az Adler házaspár iratai nem ezt igazolták, ők ilyen iratokkal nem rendelkeztek.

A fiatal házastársak boldogsága nem sokáig tartott. Beleszólt életükbe a politika. 1942-ban Adler Kaba festőművészt Ukrajnába vitték kényszermunkára. Ezzel családi életük lényegében be is fejeződött. Pedig nagy reményeket dédelgetett az ifjú asszony, Mancit, hiszen férje országszerte ismert festőművész, most éppen Nagykárolyban és Bukarestben aratott sikert és ott van a meghívás egy újabb kiállításra a román fővárosba, Bukarestbe. Meg is történt a bukaresti egyéni kiállítás is, ekkor még senki sem hitte, hogy a nagy drámáig ez lesz az utolsó. Szatmárnémetiben 1944 tavaszán a zsidó származásuk számára kötelezővé tették a sárga csillag feltűzése. Ezt követte a deportálás. Elvitték

¹ Csirák Csaba: Szatmári zsidó emlékek, Otthonom Szatmár megye – 2001., 370. oldal, Kiadja a Szent-Györgyi Albert Társaság.

Adler Ernőt is, és áldott állapotban lévő feleségét Mancit és az Adler és Sámuel szülőket is.

Egy Adler - festmény kalandos útja

Kissé visszatérünk az időben 1942 tavaszára-nyarára, amikor a zsidók megkülönböztetése nem öltött olyan agresszív formát, mint az azt következő években. Szatmárnémetiben a különböző vallási felekezetekhez való tartozás csak egy szűk réteg számára jelentette az önmagába zárkózás lelket, szellemet, emberséget és művészetet elcsökevényesítő hatását. Még ma is élnek hiteles tanúk, akik ezt bizonyítani is tudják. Adler kortársa, a jeles szatmárnémeti orvos, dr. Grosz Sándor, a még fel sem szentelt, csak kinevezett Scheffler püspöknek 1942. március 28-án írt levelében a „hűséges tanítvány” többek között így írt „Kegyelmes Uram! Annak ellenére, hogy az idők tagadják, de szívemben és lelkemben mindig magyar tanítványa voltam... Mindnyájunk Istenének áldását kérem Nagyméltóságod nemes életére.” Ennek a levélidézetnek annyi a szerepe, hogy hihetőbbé tegye az alábbi történetet. A nyitott keresztények és nyitott zsidók közötti viszony egyik megnyilvánulásáról szólnak ezek a sorok.

Dr. Scheffler János szatmári püspökről egyetlen festmény készült. Jelenleg a Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség egyik irodájának falán található. Hogy milyen fontos ez a festmény néhány példával igazolható. Ennek az arcképnek a fényképváltozata került forgalomba a püspök boldoggá avatásakor elindított perben, ez a kép került fel dr. Tempfli Imre „Dr. Scheffler János szatmári püspök és nagyváradi apostoli kormányzó pásztorlevelei és utolsó írásai”² című kötet elülső borítójára. Ez a festmény, vagy fényképváltozata, szolgált alapul Muhi Sándor grafikus-festőművész számára, amikor lerajzolta Scheffler János püspököt³ a Szatmári arcképek helytörténeti sorozat második kötete számára. Végül ugyanennek a festménynek az alapján vitte fel Paulovics László festőművész a szatmárnémeti Szentlélek templom oltárképére a vértanú püspök arcát. A fenti munkák azóta számtalan sajtótermékben és több könyvben is megjelentek. Röviden; Scheffler János püspököt ennek az ábrázolásnak az alapján ismerik a hívek, a papság és a vele kapcsolatos irodalom. A Scheffler János püspököt ábrázoló olajfestményen nem szerepel az alkotó aláírás, ezért ismeretlen maradt a festőművész neve.

Izraeli barátom, Elefánt Gyuri – aki az Adler kutatásaimban mérhetetlen segítséget nyújtott – Stern Hannától, a festőművész közeli rokonától kapott régi családi album képeit küldte el elektromos postán. Kinyitom a csatolmányt. Döbbenetes látvány tárul elém: dr. Scheffler János szatmári püspökről készült festményt és a kép alkotóját Adler Kabát ábrázolja a fénykép! És ami ennél is döbbenetesebb, a mindannyiunk által jó ismert Scheffler ábrázolás áll előttem.

Nem akartam hinni sem a szememnek, de még kevésbé az emlékezetemnek. Másnap lefényképeztem a püspökségen lévő festményt. Összehasonlítva a Stern Hannától kapott, 1942-ben készült fényképpel, amelyen a püspökről készült festmény és a festőművész is látható, újabb meglepetés ért. A falon függő festményről hiányzik az alkotó aláírása és a keltezés, míg a '42-ben készült felvételen ez látható: „Adler Kaba,

² Tempfli Imre: Dr. Scheffler János szatmári püspök és nagyváradi apostoli kormányzó pásztorlevelei és utolsó írásai, Otthonom Szatmár megye helytörténeti sorozat 14. – Kiadja a Szent-Györgyi Albert Társaság, 2002.

³ Muhi Sándor: Szatmári arcképek, Otthonom Szatmár megye 2. – Kiadja a Szent-Györgyi Albert Társaság 1994.

1942.” A fényképen még ott van a festőművész által megjelenített fehér mandzsetta, a falon lévő képen azonban ez hiányzik. Viszont a mandzsetta törlésével a kézfej eltorzult. Sokat romlott a festmény azzal is, hogy a világos árnyalatú háttérrel, a beavatkozó nehéz, drámai háttérre változtatta, mintha szurokkal öntötte volna le az eget. Nagy szerencse, hogy az arcvonásokat nem rendezte át a beavatkozó.

A fényképen, ahol a festmény és a festőművész, a kép alkotója látható, Adler arcán felvillan az elégedett öröm. Odaguggolt a festmény elé és megkérte a fényképészt, hogy „vegye le” együtt a sikeresen befejezett munkával. Akkor még nem hitte, hogy hetek múlva munkaszolgálatra viszik, aztán haláltáborba. Ugyanis itt Szatmárnémetiben a püspökről festett kép nem mentette meg a deportálás borzalmairól. Két tragikus élet találkozott, amikor a püspök modellt ült: Adler, akit hamarosan munkaszolgálatra visznek aztán lágerbe, és Scheffler püspök, akit tíz év múlva a zsilávi börtönben vértanúhalált hal 1952. december 6-án.

A Scheffler János püspökről készült olajfestmény alkotójának felfedezése nagy öröm, mert megtudtuk, hogy a szatmári római katolikus püspökségnek van egy Adler Kaba képe. Azonban a felfedezésben ugyanannyi az öröm, mint az öröm. Kiderült az a szomorú tény is, hogy valaki durván beavatkozott a kép belső világába. Lefestette a szignót, a háttérrel megváltoztatni, a püspök kezét eltorzította. Mindez nem történhetett meg a püspök életében, azt is tudjuk, hogy 1989-kor a rendszerváltás utáni időszakban sem.

1942. már a zsidótörvények időszaka. Szomorú tény, hogy olyan idők kezdetén vagyunk, amikor a nácizmus megerősödésben van, amikor nem tanácsos zsidónak lenni, nem tanácsos zsidóval barátságot kötni, nem tanácsos zsidóval munkaviszonyt kezdeni. Nem tudjuk megválaszolni azt a kérdést, hogyan került Scheffler püspök Adler Kabával kapcsolatba? A fiatal Adler ezekben az években érkezett haza külföldi tanulmányútajairól. Nem volt még olyan ismert művész idehaza, mint Zolnay Géza (1886-1965), T. Rác Péter (1879-1945), Sarkadi Sándor (1887-1959), Mándi Laura (1904-1993), Pirk János (1904-1989), Tóth Gyula (1891-1970) stb. Nem beszélve arról, hogy hetven kilométerre Szatmárnémetitől Nagybányán is dolgozott még jó néhány ismert festőművész, akiket felkérhetett a püspök az arckép megalkotására. Nem, Scheffler püspök a fiatal, mondhatni kezdő zsidó Adler Kaba mellett döntött, holott akkor ez már nem volt tanácsos. Nem tudjuk megválaszolni a kérdést, hogy ki ajánlhatta, ki találta meg a fiatal zsidó festőművészt a püspök számára. Olyan személy lehetett, aki Adlert találta legjobbnak a városban élő és dolgozó kortárs festőművészek között. No és olyan nyitott, mint dr. Grosz Sándor főorvos, aki a Zsidó Kórház egyik vezetője lett a deportálásból hazatérve. Akinek a házában ma a szatmári RMDSZ székháza működik.

Történelmi fordulat

Forgassuk vissza az idő kerekét 1942 őszére, amikor már megszáradt a Scheffler püspökről készült képen az olajfesték. A zsidók számára következik a pokoljárás drámai korszaka. Adler Kaba néhány hónap múlva munkaszolgálatos behívót kap. Egy és fél évet tölt Ukrajnában, mint munkaszolgálatos fogoly. Erről az időszakról nincsenek feljegyzések, levelek sem maradtak az utókorra. Ukrajnából hazaérkezve, lesoványodott, kimerült ember száll le a szatmárnémeti állomáson. Alig ér haza máris a szatmárnémeti gettóban találja magát. 1944. május 19 (Elefánt György számításai szerint 18.) és június 1- között (Elefántnál május 31.) őt is bepréselik az egyik marhaszállító vagonba, amelyik Kassán keresztül Auschwitzban állt meg.

Különleges lágertörténet, avagy az életmentő kéz

1944-1945 között Auschwitz, Mauthausen, Ebensee életének állomásai, ha azt életnek lehet nevezni, ami ott történt. Az ő különleges története az Yediot Ahronot (Legfrissebb Hírek) című Izraelben megjelenő tekintélyes lapban 1965. november 25-én vált ismertté. A cikk címe: „Az ember, aki a haláltól a festészete segítségével menekült meg. Eliahu Adler festőművész, volt auschwitz fogoly Németországba készül, hogy megkeresse azt a náci tisztet, aki megmentette az ő életét.” Az ember, akit a tehetsége mentett meg a gázkamrától nem más, mint Adler Kaba.

A Figyelő (Hatzofe) című héber nyelvű lap 1966. február 15. számának egyik szerkesztője, a Szokolov teremben megnyitandó kiállítás beharangozója előtt, részletesebben megfaggatta a különleges lágertörténetről Eliahu Adler festőművészt. Tőle tudjuk, hogy egy náci tiszt szeszéje folytán a fogoly Adler hogyan vált festőművésszé a lágerben. Előléptetését igen alapos válogatás előzte meg a haláltábor szögesdrótjai között. A fent említett náci tiszt utasítására a lágerparancsnok felszólított a képzőművészet területén jártas rabokat, hogy nála jelentkezzenek egy kis munkára. Nagy volt a tanácstalanság a foglyok között, vajon milyen alattomos csel húzódik meg a szokatlan felhívás mögött? Félelem és remény között húsz jelentkező állt elő. A vetélkedő rabok számára jó feltételeket biztosítottak. Kaptak papírt, vásznat, festékeket, ecseteket, mindent, ami ilyenkor szükséges lehet. Lázás munka folyt hosszú órákon át az életben maradásért. A félelem mellett mindenki ott pislákol a remény, hátha éppen engem választanak ki? Hátha életben maradhatok? A derűlátóbbak fejében a hazatérés reménye is felcsillan. Ám a felcsillanás a másodperc kicsi töredéke. A húsz ember közül tizenkilencnek gázkamra jutott. Egy emberhez kegyes volt a sors, mert az ő ujjá Adler Kabára mutatott. Azt nem tudjuk, hogy a vizsgán mit rajzolt-festett, mint ahogy azt sem, ki volt az a tizenkilenc ember, akiktől elvették az életet. Az auschwitz táborban hurcolt Adler Kabáról, erről a másodrendű emberről, kiderül, hogy rabtartói szerint is kitűnően rajzol és fest. Az SS tiszt, aki a festőversenyt elrendelte, éjjelente, amikor befejezte a munkáját, a szobájába zárkózott és meséket írt két kislányának. A hadseregbe való belépése előtt német irodalomtanár volt. A nevelés a vérében volt, annyira, hogy gyermekeinek a távolból is nevelő célú meséket írt. Az csak természetes, hogy ezekben a mesékben sem megvesztegetés, sem a szennyes valóság nem szerepelt. Itt gépelgette meséit az iszonytató auschwitz éjszakákon, azon a gépen, amelyen nappal a halál járta kegyetlen táncait. Aztán felpostázta és küldte Berlinbe kislányainak. Majd arra gondolt, hogy szebbek lennének ezek a mesék, ha rajzokkal illusztrálná. Ő nem tudott rajzolni, de híre kelt a lágerben 12257. számú Magyarországról érkezett zsidó fogoly rajz tehetségének.

Rémület

Krematórium

- Hívd be az irodámba azt a fiatal festőt, parancsolta csicskásának! Néhány perc múlva megjelent előtte az egész testében reszkető 32 éves fiatalember. Jó oka volt a félelemre. Mindenki tudta, hogy a nácik a jó rajzkészséggel megáldott rabokat a dollárhamisító nyomdában használták fel, ami azonos volt a halálra ítélésükkel. Nem csak öncélú, kisszerű dollárgyártás folyt ezekben a lágerbeli nyomdáknak. A cél a piac feltöltése és a dollár vásárlóerejének folytonos csökkentése. Azokat a zsidó foglyokat, akik a pénznyomdába kerültek hamarosan kivégezték, a nyomok és tanúk eltüntetése céljából. Adler Ernő, 12257. számú fogoly, mindezt tudta. Azt azonban nem sejtette, hogy egy hétköznapi beszélgetés egy német tiszttel jóra fordíthatja sorsát.

- Te életben maradsz, mert tudsz festeni! közölte szárazon a tiszt.
- Tetszenek a rajzaim? kérdezte suttogva a rab.
- Mindent elrendeztem, hogy kivigyelek magamhoz a táborból.
- Készíts rajzokat a mesékhez! közölte rezzenéstelen arccal.

A 12257. számú fogoly kapott egy szobát, papírt, ecsetet, festékeket. Valójában rab volt, mégis némileg könnyebb lett a helyzete. Már az sem foglalkoztatta mi lesz holnap? De arra a kérdésre, hogy mi van Mancival, a viselős szép feleséggel, és az öreg szülőkkal, meg a többiekkel, erre az éjjel-nappal gyötrő kérdésre nem volt felelet. Ez a bizonytalanság most még jobban kínozza a lelkét. Ő dolgozik a szobájában, rajzolt, festett, de mi van velük? Mint egy szadista nyilas úgy kínozza saját lelkiismerete. Közben beleképzelte magát a tiszt lányainak világába. Így vánszorogtak az órák, napok, hetek hónapok. Amikor a szovjet csapatok felszabadították a lágert, Adler már nem volt ott. A mecénása elvitte Ausztriába, onnan 1945-ben szabadult. Adler Kabát a tehetsége nem szabadította meg a pokoltól, de megmentette az életét. Odaveszett egész családja, mindegyik rokona és felesége Mancika is.

Amint az elején írtuk, Eljahu Adler a hálás festőművész, volt auschwitz fogoly, Németországba készül, hogy megkeresse azt a náci tisztet, aki megmentette az ő életét. A történetet itt be is lehet fejezni. Mégis találgatunk. Úgy a német tiszt, mint Adler számára nagy elégtétel lett volna a találkozás. Nem tudjuk, hogy megszületett- ez a nagy elégtétel vagy sem. Valószínű, hogy nem. Azt sem tudjuk, hogy a tiszt lányai, valahol Németországban, őrzik-e még azokat a lágerben készült egyedi meséskönyveket Adler Kaba rajzaival, színes képeivel? A történet akkor lenne ideális, szép és mesészerű, ha

találkoztak volna, ha az egyetlen példányban készült meséskönyvek ma is meglennének. De van a történetnek egy mindenen túlmutató kézzelfogható tanulsága: a megbocsátás, csak emberre jellemző gyönyörű gesztusa, az pedig Adler Kaba kincse marad az idők végezetéig. Az izraeli lakos Adler Eljahu lelkében 1965-ben megszületett a legnagyobb emberi teljesítmény: a megbocsátás!

Újra a szülőföldön

Felszabadultak a haláltáborok. A hazatérés azt jelenti, hogy hosszú hónapok vagy évek után belépünk abba a térbe, abba a városba, utcába, abba a bizonyos házba és valaki felkiált: Hát megjöttél? Ezt a kérdő mondatot csak a hangképző szervek fájdalmas görcsei között lehet kiáltani. De a kiáltás nem cseng messzire a Hunyadi utca végéig, de még a szomszédszobáig sem, mert ott a torokban a göcs, amibe belesűrűsödik az elmúlt idő. Az állomáson nem várta senki, pedig néhány percnyi járásra van a Hunyadi utcai lakától. Félelem fogta el, amikor befordult az Attila utcáról a ház felé. Aztán elbizonytalanodott. Ha nem lesz itthon senkim, ha üres lesz a ház, akkor hiába jött haza. Manci kitudta-e hordani a magzatot? Vajon hol szült? Lehet, hogy éppen most szaladt el az orvoshoz, mert lázas a kicsi? mosolyodott el aggódva. Aztán eszébe jutott apa, azért jött haza, hogy segítsen apának rendbe tenni az üzletet, meg a lakást meg a zsidó temetőben a sírokat. Szédült, egyre nőtt a zavar a fejben, egyre nőtt a félelem a szívbe, de a remény, a remény csak most ne hagyjon el Adler Kaba! Még nem tudta miről van szó, nem akarta tudni mi lehet a valóság. Csak azt tudta, mert tudomásul kellett vegye, hogy egy lebombázott, romos kifosztott városba érkezett. Ez lett belőle, amióta elment..., amióta elvitték. Igen, így már másképpen és igazán hangzik: elvitték. Mély lélegzetet vett, egy pillanatra mentesült a lélek a gyilkosságok, rablások emlékképei alul. Mennyit kell szenvednie a szemnek a mások büntettei láttán! Mennyi mindent látunk és mennyi mindent meglátunk, amik keserítik az ártatlan lelket. Újabb mély lélegzetet vesz a füstszagú hazai levegőből. Jó érzés. És feltűnik a ház a Hunyadi utca 17. És felcsillan a remény, amíg van egy ház és abban egy ember, ott nem csak emlékek élnek, ott az élet folytatódik. Talán nem úgy lesz, mint volt, de hasonlóképpen, majd csak... Ezekben a pillanatokban elfelejtkezett a semmiről, mint valóságról.

A náci koncentrációs táborból Adler Kaba hazajön, de soha többé nem tért haza ifjú felesége és drága szülei. Egy szál egyedül maradt egy teljesen új élet elkezdésében, a lélek mélyén az előző hónapok tragédiáival. Nem tudott otthon maradni. Minden tárgy Mancira emlékeztette meg a szülőkre. A fogason apa sapkája, a Manci köténye. A konyhaszekrény ajtója és a fiókok megfosztva, felforgatva, mint felakadt szemű hatott meredtek a semmibe. Ezt nem lehet elviselni, kegyetlenebb a gettónál, a lágernél. A következő pillanatban menekülve rohant el hazulról. Az első heteket a menhelyé alakított zsidó kórházban töltötte, majd Klein Eluval és még néhány nincstelenné vált zsidóval a Hám János (Horea) utca 9. számú épületben, a Mayer-házban húzódtak meg. Sem Mayer Antal a tulajdonos, sem felesége nem élte túl az auschwitz-i örületet, de hazaérkezett lányuk, aki később főszereplővé válik történetünk során. Most még a Mayer-ház kapusfülkéjénél tartunk, itt húzódtott meg Adler Kaba és Klein Elu. Nem maradt itt sokáig, a szükséghelyzetből Weiss Májku (Mihály) női szabó segítette ki, aki Kölcsey utcai (3. szám) lakásába fogadta be Adlert.

Adler is, akárcsak a többi megalázott és megszorított társa, kereste a múltját, amelyhez hozzáköthetné élete fonalát, ugyanakkor kereste a helyét a lebombázott lepusztított városban. A múlt hiánya, nem az elrabolt, kifosztott lakás elvesztését jelenti,

hanem a családot, a barátokat, a régi kedves szokásokat, helyeket. A régi szatmári zsidó közösségek részben azért szűntek meg, mert a háború megtizedelte őket, másrészt, mert a szovjetek által hozott új eszmék ostora szétcsapott közöttük is. Az utóbbi 1947-től éreztette kegyetlen hatását. A sorok rendezése az összefogás nélkülözhetetlen tartozéka a megmaradásnak. Megalakítják a Demokratikus Zsidó Népközösséget. Itt gyűlnek össze a Kazinczy utca 1. sz. alatti vagy a Széchenyi utca 11. szám alatt lévő székházban.

A Demokratikus Zsidó Népközösség baloldali elkötelezettségű szerveződés Kazinczy utcai központtal, az emeleten könyvtár és előadóterem. Egyik jelentős vállalkozásukhoz már 1945. május 19-től hozzáálltak: szabadegyetemet nyitottak. 1947 nyarán nem kisebb meghívottja volt a DZSN-nek, mint Markovics Rodion, az író, aki Szatmárnémetiben töltötte gyermekkorát és ifjúságát, itt volt újságíró, akit 1933-ban Hitler név szerint említ azok között az írók között, akik tiltólistára kerülnek.

Mivel a deportálásból hazaérkezettek jelentős része állandó lakcímmel sem rendelkezett a DZSN vállalta a külföldről érkezett segélycsomagok, levelek fogadását és átadását. Nem egy alkalommal esküvőt is rendeztek a Kazinczy 1. szám alatt. Segítettek az elrabolt javak visszaszerzésében, a betörők és rablók felderítésében. Elévülhetlen érdemei volt a Zsidó Kórház helyreállításában stb.

A Szatmári Cionista Szervezet a Kossuth Lajos utcában, a hajdani Status Quo Zsinagóga székhelyén rendszeresen szervezett műsoros esteket, ahol irodalomról, zenéről volt szó. A Zsidó Kultúrotthonban színelőadásokat, hangversenyeket tartottak. 1947 januárjában jiddis dal- és áriaesten tapsolt a telt ház. Rajtuk kívül nagy erővel vetette magát munkába a zsidó hitközség.

Adler Kaba névadási emléklapjai

Az Auschwitzból hazaérkezettek, így Adler Kaba festőművész is, keresi a helyét a háború után alakulóban lévő új világban. Megélhetési lehetőségek után néznek, egyesek pedig megpróbálják hasznosítani magukat a zsidó közösség javára. A hagyományos zsidó névadási szokásokat új elemmel gazdagította Adler Kaba, amikor bevezette az ún. névadási emléklapot. Ez a „műfaj” előzmény nélküli volt a zsidó közösség életében.

Bizonyos zsidó ortodox közösségekben az a szokás, hogy a szülők sem a születés előtt, sem az azt követő napokban nem árulják el a gyermek nevét. A névadást megelőző órákban felvillanó nevet kapja a gyermek, mondja az egyik anya 2009-ben. Sok esetben azonban mindez csak színjáték a világ számára. Valójában a szülők már régen megtárgyalták és tudják az újszülött nevét. Hogy milyen zsidó hagyományokra vezethetők vissza egyes csoportok névadással kapcsolatos titkolózásai, senki sem tudja. Mai civilizált közösségeknél már fel sem merülnek ilyen babonasággal rokon titokzatosság. Szatmárnémetiben a XX. századi zsidó életközösségekben sem volt ilyen szokás.

Amikor a fiúgyermeket a Körülmetelés Szövetségébe felveszik, a vezetéknev mellé megkapják a nevüket. A keresztények ezt keresztnévnek nevezik, mások pedig a vezetéknevvvel szemben utónévnek. A lánygyermek a születésük utáni héten, szintén a zsinagógában, kapnak nevet, amikor az apát a Tórához szólítják, hogy elmondja a gyermek és az anya egészségéért szóló imát. A zsinagógában kizárólag zsidó nevet kaphatott az újszülött. A polgári anyakönyvezéskor adhattak magyar, román vagy bármilyen nevet a zsidó név mellé, mégis a felekezeti életben csak a zsidó név használható; névadáskor, esküvő alkalmával, temetéskor, ha imádkoznak az illető életéért, egészségéért stb. Fontos tudnivaló ebben a témában, hogy a zsidó névadás

önmagában, még nem tesz zsidó senkit. Ha a felnövekvő gyermek, majd a fiatal, vagy a felnőtt korba jutott ember nem gyakorolja hitét – annak ellenére, hogy zsinagógai névadásban részesült, visszamenőleg elveszítheti a zsidó névadás értelmét.

Ezekhez a hagyományokhoz igyekezett hozzátenni Adler Kaba, amikor bevezette és elfogadtatta a Demokratikus Zsidó Népközösséggel a névadási emléklapot. Nem a zsidó hitközség áldásával végezte ezt a tevékenységet, hanem egy baloldali eszmerendszert vállaló szervezet oltalma alatt. Rövid életűnek bizonyult az Adler által kieszelt műfaj, aminek az lehetett az oka, hogy több tekintetben átlépte a vallási hittételeken alapuló szokásokat és szabályokat.

Szatmárnémetiben, a zsidó közösségekben az volt a szokás, amikor újszülött érkezett a házhoz, hogy a szülők adományoztak a Demokratikus Zsidó Népközösség javára. Az összegek nagyon különböznek. Volt, aki munkaerejét ajánlotta fel a közösség javára, mások igen eltérő pénzüsszeggel 1000 -tól 3.000.000 lejig is adományoztak. Ezt az adományozó kedvet remélte fenntartani Adler, amikor névadások alkalmával emléklappal ajándékozta meg a boldog szülőket. A bekeretezhető, falra akasztható grafikák ugyanakkor családi dokumentumok is voltak a háznépe számára.

A kutatások folyamán több mint huszonöt emléklap másolatát sikerült megszerezni. Legrégibb az Ickovici Zoltan (így szerepel!) jelenleg Izraelben él, születésére készült grafika 1946. március 30.-ból. A szülők 250.000 lejt tudtak felajánlani Demokratikus Zsidó Népközösség javára. Az utolsó az 1947. november 29-én született Merzamer Efraim Izrael részére készült. Utóbbi esetben a szülők szolgálataikat tudták segélyképpen felajánlani a Népközösség támogatására. A kutatások jelenlegi állása szerint 1947. november 29-től megszüntették az emléklapok készítését. Találgatni lehet az okokat, ami lehetett maga az újítás, lehetett a nyelvhasználatban kimutatható igen nagy zavar ugyanúgy, mint emberi érzékenység. Mégis a döntő ok Adler távozása az országból, amiről a későbbiekben szólunk.

Adler Kaba ötletek egész sorával virágoztatta fel a névadási emléklap műfaját. Kedves, egyedi grafikákat készített minden újszülött számára, amelyeknek a központi helyén a gyermek neve (román, magyar, jiddis, héber) szerepel. Grafikai értéke mellett, ugyanakkor családi és közösségi dokumentum a szülők neveivel, a születés időpontjával és az adományozott összeggel. Az emléklapokhoz keretet is rajzol Adler, állatokkal (oroszlán, páva, hal, madár), virágokkal (rózsa, tulipán, nefelejcs), sarló-kalapáccsal, Dávid-csillaggal, mértani idomokkal, angyalkákkal, bokályokkal, a szavazz a NAP-ra politikai reklámra emlékeztető rajzokkal díszítve. Adler szárnyaló képzelete valójában most is a vaskos valóság fölött körözött, mert annak a szellemi zűrzavarnak, fogódzókat kereső tájékozatlanságnak a lenyomata mindegyik emléklap, ami a második világháború utáni években jellemezte a város lakóinak szellemi, lelki, politikai életét, mi több magatartását.

Az emléklapok hivatalos szövege többnyire kétnyelvű: héber és román. A román nyelven írott szövegbe sok helyen magyarul írták be a keresztnévet, még akkor is, ha szülők vezetékneve román helyesírással jelenik meg. Ezért aztán ugyanazon az emléklapon héber, jiddis, magyar, román írás egyaránt található.

Elsősorban nyelvtani szempontok figyelembevételével fedezhetünk fel sok furcsaságot ezeken az emléklapokon. Az egyik helyen az Eszter román változata szerepel félig magyarul félig románul: Esztera. Egy másikon az Anikót románul láthatjuk, így: Anico. Nem ritka, amikor a szülő magyarul írja a saját keresztnévét, de a gyermeké már

románul szerepel (Klein Elemér-nek a fia már Anton). Máshol a zsidó nevű apa, Steinmetz Baruch, kislányának a szláv eredetű Olga nevet adja.

A kettéosztott emléklap latin betűkkel írott részén magyar, román utónevek szerepelnek, a másik részen, a hivatalosnak tekinthető szöveget (a Demokratikus Zsidó Népközösség javára stb.) héberül írták, míg a neveket többnyire jiddisül, néha héberül. A gyermek születési ideje szerepel héberül is, a zsidó naptár szerinti keltezéssel. Így aztán vannak Vasile, László, vagy Róbert és Robert, Katalin és Ecaterina stb. változatokkal együtt Miriam, Reiser stb. zsidó utónevek. Azon már senki sem lepődik meg, hogy a magyarul írott vezetéknev után románul szerepel az utónév. Vannak azonban a magyar helyesírási szabályoknak tökéletesen megfelelő névfeliratok is (Görög Klára). Ahogy a szülő felírta egy cédulára az általa fontosnak vélt adatokat, úgy – ahogy ő gondolta, vagy tudta – a szerint másolta azokat az emléklapra Adler. Kevés, de van arcképként minősíthető emléklap is, amelyen nem szerepel semmiféle más díszítés, csak az újszülöttet mutatja meg a művész. Egy másikon hasonló furcsaságra nyílik tágra a szemünk, amikor a szülő a kommunizmus jelképét, a sarló-kalapácsot kérte gyermeke születését idéző emléklapra.

Nem tudjuk pontosan hány darab készült a névadási emléklapokból, de a megtaláltak egy képzeltebeli kiállítás egyik falát kitöltenék.

Alig, hogy hazaérkezett a haláltáborból munkához is látott. 1945-ben kétnyelvű emlékbélyeget tervezett „A deportáltakért, Pentru deportați, Sztatmárnémeti, Satu Mare” körirattal. A 100 és 200 bejes bélyegen megtört fogoly stilizált alakja látható. Nem tudunk arról, hogy ezt megelőzően alkalmazták-e, mint bélyegtervezőt, de Izraelben lehetőséget kínálnak számára ezen a területen is.

Mayer Hedvig, Icuka

Mayer Antal és Weisz Eszter kislányát az anyakönyvekbe Mayer Hedvigként jegyezték be. 1920. december 5-én született Sztatmárnémetiben a Hám János utca 9. szám alatt. Mindenki Mayer-házként ismerte az Ács Alajos Stúdió melletti épületet, ahol a családi lakás és az üzlet volt. A rokonok, ismerősök, barátok Ilonának, Icának, Icukának szólították. Mayer Hedvig 1942. június 14-é férjhez ment a 31 éves Knöpfler Lipót (Debrecen 1911. október 4.) debreceni kereskedősegédhez. Lipót szülei Knöpfler Frigyes és Stern Netti Debrecenben éltek, de a fiatalok úgy az egyházi, mint a polgári házasságkötést sztatmárnémetiben tartották. A tanúk nevét is ismerjük: Lövy Lajos a Kazinczy utca 20-ból és Weisz Mór az Attila utca 3-ból. Ugyancsak erre az időszakra tehető, amikor Adler Kaba a római katolikus püspökségen megfesti Scheffler János püspök, azóta már ismerté vált, egyetlen arcképét. Most még a Kaba és Icuka életpályája párhuzamosan futott, talán nem is ismerték egymást. Icuka a következő évben kislánynak adott életet, aki az Anikó Dvora Lea nevet kapta. Knöpfler Lipót debreceni kereskedő soha nem látta gyermekét. A 32 esztendő apát Ukrajnába vitték munkaszolgálatra a 106/8 tábori munkaszázaddal. Krasznopolban halt meg 1943. április 28-án.

A gyermek még nem volt egy esztendő, amikor édesanyja Debrecenben fel kellett tüznie a sárga csillagot. Aztán következett Auschwitz. Hosszú sorban állítva csecsemők az anyák karján, gyermekek, fiatalok, magukat alig vonszoló aggastyánok várják egy fehérkesztyűs kéz intését: jobbra vagy balra, azaz élet vagy halál. A munkára nem használható embereket, gyermekeket és csecsemőt ölelő anyákat a halál oldalára parancsolta a fehérkesztyűs kéz. Ott várta az ítéletet a sorban özvegy Knöpfler Lipótné

Mayer Icuka az alig egy éves kislányával Anikó Dvora Leával az ölében. Talán valamilyen ösztön vagy sugallat hatására egyszer csak a nagymama, Mayer Antalné Weisz Eszter, kezébe került Icuka gyermeke. Ebben a pillanatban lendült a fehérkesztyűs kéz, és Icuka egyedül találta magát, édesapja Mayer Antal, édesanyja született Weisz Esztert és az ő egyetlen gyermeke Anikó a másik sorba került. Egy kézlegyintésre elveszített mindenkit.

És elveszített még valamit. Ennek a megértéséhez emlékeztetjük az olvasót arra, hogy 1946 decemberében Nürnbergben elkezdődött annak a 23 SS orvosnak a bűnpere, akik különböző kísérleteket hajtottak végre zsidó foglyokon, férfiakon és nőkön. Magas légnyomású kamrákba zárt személyeken megfigyelték az emberi szervezet viselkedését. Másokat mesterséges hűtésnek, majd fagyasztásnak vetettek alá. Megint másokat maláriával fertőztek, hogy kipróbáljanak rajtuk különböző szérumokat. Megint másokon a mustárgáz hatását próbálták, és sok ezer férfit és nőt sterilizáltak. Mayer Hedvigen is orvosi kísérleteket hajtottak végre, aminek az lett az eredménye, hogy gyermeke nem születhetett. Ezer sebből vérezve érkezett haza a Hám János utcai üres családi házba. Rettegett, félt egyedül. Egy darabig a Zsidó Kórházban húzta meg magát, aztán rokonok, ismerősök fogadták be. Ahogy a mesékben is lenni szokott találkozott a Mayer-ház kapusfülkéjében meghúzódó Adler Kabával.

Mindenki úgy ítélte meg, hogy egymáshoz valók. Biztatták is őket, hogy mielőbb házasodjanak össze. Icuka vallásos nevelést kapott, hite a deportálás után sem rendült meg. Vele nem lehetett csak úgy összeköltözni. Hivatalos értesítés még nem érkezett Adler Ernőné Mancika haláláról. A rossz hír nem sokat váratott magára a halott bizonyítvány megérkezett, és ezzel elhárult házasságkötésük akadály. Az esketés a Mayer-házban történt. Visszaemlékező meséli, hogy Icukán nem volt fátyol. Hirtelen egy csipkét rántottak elő és tették a fejére. Most már minden akadály elhárult.

Az egyházi esküvőt követte a polgári. Adler Kaba az özvegyen maradt auschwitzi túlélő, festőművész, és Mayer Hedvig özvegyen maradt auschwitzi túlélő 1947. augusztus 6-án kötött házasságot. A házasságkötés hivatalos tanúi is a lágerekből szabadult szatmáriak: Guttman Miklós a Bercsényi (Gh. Coşbuc) utcából és dr. Slezák József ügyvéd a Carmen Sylva (Tavaszi, most Gavril Lazăr de Purcăreţ) utcából.

Adler Kaba megtalálta Icukában a hűséges feleséget, a megértő segítőtársat, és azt a barátot, aki érdeklődéssel várja a festőművész újabb és újabb munkáit. Megkapta a bátorító és folyton segítő harcostársat életük nehéz pillanataiban. Megkapta, a tiszta, hűséges házastársat, a szeretni való nőt. Ica Auschwitzból hozott fogyatékosága, az, hogy nem lehetett gyermekük, nem rontott semmit a házaspár kapcsolatán és kiegyensúlyozott életmódján. Icuka a kötelességtudó, megbízható házastársat találta meg Adlerben. Közös életükről csak annyit tudtak a barátok, hogy boldogok voltak együtt.

Első művészi megnyilatkozása a haláltáborokról az „1944-1945 Auschwitz” című kiállítás és album

Az auschwitzi drámai emlékek a grafika fekete-fehér színeivel fogalmazódnak meg Adler Kaba hazatérése utáni első munkáiban. „Minket az amerikai csapatok szabadítottak fel.” meséli Klei Elu. „Órák alatt sátortáborot építettek számunkra és elláttak ételekkel is. Ma is megrázkódtatással élem át azt a lelki sokkot, amikor belenéztem a tükörbe. Nem ismertem magamra! Egyszerűen nem ismertem fel azt, aki rám bámul a tükörből.” Adler ezt a szörnyűséget akarja visszaadni grafikáin. A képsorozat albummá terebélyesedik és „1944-1945 Auschwitz” címmel jelenik meg Szatmárnémetiben 1947-ben dr. Suta Mihai főispán és Boros Jenő református lelkész előszavával, Hönig Miklós Új élet nyomdájában (Eötvös utca). A művész ezt az albumot az Auschwitzban mártírhalált halt szülei emlékének szenteli, akik soha nem tértek vissza a Hunyadi utca 17-be.

Az „1944-1945 Auschwitz” című albumot 200 számozott példányban adták ki a művész aláírásával, 1947. január hó 2-án. A fedőlapon az *életet mentő kéz* és a kar, rajta a leltári számmal: „A. 12257”, a fogoly Adler Ernő auschwitzi száma. Szögesdrótkerítés, reménynélküli árnyemberek vonszolják magukat a semmibe, „fényévekre mindattól, amit valaha úgy hívtál: élet” (Szilágyi Domokos)

A tizenégy metszet drámai erővel érzékelteti több millió deportált sorsát. Adler Kaba albuma képekben meséli el a rémmeséket is túlszárnyaló valóságot. „És zárt sorokban meneteltünk” olvassuk a történetet indító kép alatt. Meneteltek: felsőbbrendű szuronyok, felsőbbrendű gépfegyverek, felsőbbrendű banditák, felsőbbrendű véredek között, folytatódik bennünk a feljajduló fájdalom szava. Aztán egy gyermek, szenvedéstől, éhezéstől, veréstől eltorzult arca, és mellette egy nácinak a szadizmustól eltorzult arca. Két eltorzult arc, mégis micsoda különbség közöttük! Ilyen Dante Alighieri pokla, aki oda belép, megőrül.

Adler még egy képen tér vissza a gyermekáldozatokhoz. Az átélt események emléke felerősödve visszhangzik az ő lelkében. Naponta próbálja vigasztalni jövőbeli feleségét Mayer Icát, aki alig három évvel ez előtt, kislányát, Anikó Dvora Leát kísérte a halál tornácaig Auschwitzban. Mayer Ica másfél éves kislányának arca is éppen olyan volt, mint ezek a gyermekarcok, akik még mosolyognak gyanútlanul, mint anygalkák mennek a gázkamrákba. Nem tudják, nem érzik, nem gondolják, hogy őket felnőtt okos

bácsik legyilkolják. Mézízú, lombkoronás, barackillatú gyermekkorok értek véget a gázkamrákban.

A rémület, a semmibe görcsösen kapaszkodó kéz, a fogolyféreggé alacsonyított ember visszatérő motívuma Adler Kaba albumának. A fájdalmas élettől megrémült lény már csak egy ordító száj. A gázkamrában lélegzetet venni nem tanácsos, de nincs más lehetőség, a tudatlan élet élni akar és a fogoly ebbe hal bele „sors elől menekülve/mégis szembe sorssal” (Dsida). Az Ebéd című képen rabokat látunk, amint 4-5 literes edényből isszák az ebédet. Az előtérben német köztörvényes alakja bontakozik ki. „Étkezéskor 15 – 20 ember állt sorba. Mindegyik sor kapott egy-egy kb. 4 literes edényben enivalófélé, ebből nyeltünk néhány kortyot, aztán továbbadtuk a mellettünk várakozónak.” emlékezett Klein Elu bácsi 2001-ben. Ezt a jelenetet ábrázolja Adler műve is. Az egy szelet kenyér című képen két száj osztozik az egy szelet mindennapin. A borzadály országában számozott foglyok vonszolják testtelen árnyékká vált önmagukat, csak a csontváz áll ellent a pusztulásnak. A hatalom erejével, fegyverrel és kitüntetésekkel megerősített náci hőse kéjes vigorral a pofáján tapos a kiszolgáltatott életeken. A hírhedt „revier” (gyengélkedő) is megjelenik Adler egyik képén. A gyengélkedőnek a betegszoba szerepet kellett volna betöltenie, azonban a felgyógyulás helyett a halálba küldték onnan is az embereket. A revier kikövezett egyenes út volt a gázkamrába. A krematóriumok izzásának már a csontok sem tudtak ellenállni, hamuvá és füstté vált emberek tömegének tragédiáját idézi Adler Kaba „1944-1945 Auschwitz” című albuma.

Jól érzékelteti Adler képeinek drámai hatását Elefánt Gyuri gyermekkori emléke, őt idézzük: „Gyerekkoromba rémálmaim voltak miután titokba átlapoztam az anyám példányát. Ez a félelmetes emlék elkísér ma is, és félek kísérni fog életem végéig. Most is magam előtt látom a sovány, eltorzult arcokat. Amikor a Szatmári zsidó emlékeket olvastam, felismertem a gyermekkoromban látott képeket.”

Boros Jenő református lelkésznek az albumban megjelent előszavából idézzük: „... Nehezen tudjuk elhinni, hogy mindezek megtörténhettek, és fájdalmas hallani, hogy a gyűjtőtáborok milyen kínzásoknak és gyöttrődéseknek a színhelyei voltak... Kiábrázolva látni ezeket, egyenesen megdöbbenő és leverő. Ebben az albumban, mely a deportáltak szenvedéseinek tükré, néhány ilyen jelenetet örökített meg Adler Kaba, aki maga is átélője, illetve szenvedője volt ezeknek a borzalmaknak és gyűlöleteknek. Bárcsak indítaná ezeknek a látása őszinte bűnbánatra az embereket, hogy soha többé ilyen cselekedetekkel ne szennyezzék be kezüket és ne farkasai egymásnak, hanem lennének testvérték, aminek az Isten teremtette őket.”

Dr. Şuta Mihai prefektus sorai „Visszatért a halál küszöbéről a 12.257-es számú deportált. Szülei örökre ott maradtak Auschwitzban, a nácik valamelyik haláltáborában. De a halottak legyőzhetetlenek, örök emlékként élnek bennünk. Mint ahogy a művész lelkében is eltörölhetetlen nyomot hagyván, ugyanakkor felkeltette az alkotó vágyát plasztikusan elénk tárni az embertelen borzalmakat a deportáció éveiből. Ezen mozzanatok örök mementó mindazok számára, akik túléltek a háború viharát, figyelmeztetés, hogy nehogy újra megnyíljanak a lágerek kapui, mert elnyeléssel fenyegetné az egész emberiséget és évezredes kultúráját. Emlékezzünk. Szatmár, 1947. január 2. Dr. Mihai Şuta”

Auschwitzből való szabadulása után Szatmárnémetiben van Adler Kaba első egyéni kiállítása, ugyanakkor Kolozsváron csoportos kiállításon vesz részt. 1948-ban már az ausztriai Ebelsbergben, és Linzben tart egyéni kiállítást. Erre az útra elkíséri felesége

Icuka is. Persze, hogy elkíséri, mert erről a kiállításról már az új hazába vezet az Adler család útja.

A Linzben bemutatott anyag két csoportra osztható: rajzok, amelyek a haláltáborokba viszik el a nézőt, és többségükben ceruzarajz technikával készült arcképek. Sajnos az utóbbinak nyoma veszett. Az ausztriai kiállításokon többségében lágerélmények sorakoznak a falakon. Élőhalott, Haláltranszport, A gyermeked, Huszadik század, A hős, A kitérő, Fogoly, Felszabadulás, Jobb és bal (Mengele), Hajcsárok, Nők a lágerben, Női foglyok, Rémület I., Rémület II., Rémület III., A revierben (gyengélkedő), Élő halottak, Rémület IV., Hová?, Krematórium.

Az idegenség fagyasztó érzését csupán az enyhítette, hogy ott voltak a szatmári barátok. Elefánt Miki, akiről még egyenruhás katonaképet is készített néhány hónappal előtte Szatmáron, most Annával együtt felkerül az ausztriai kiállítások falára. Ezek már új arcképek, itt készültek a menekülttáborban. Arcokat megülő fájdalom, félelem és remény egy csokorban várja a bizonytalan hónapok feloldását. Igen, Adler Kaba az ukrajnai munkatáborból az auschwitz haláltáborból, most menekülttáborban morzsolgatja napjait feleségével Icukával együtt.

Még a linzi kiállítás alkalmával összegyűjti minden erejét és elutaznak Ebensee – ben, ahol három esztendővel ez előtt a halál aratta az ártatlan emberi életet. Fénykép is készült a látogatásról és a krematórium romjainál.

A beszippantott levegő

Adler Kaba, szatmárnémeti magyar zsidó, mint iskolás gyermek, mint középiskolás diák már a szülővárosában megismerkedik a román vasgárda, a román fasizmus terrorjával. Tud a nagyváradi, kolozsvári, bukaresti, jászvásári zsidóellenes tüntetésekről, visszaélésekről, üldözésről, gyilkolásokról. 1940-ben megismerkedik a náci és nyilas terror gyilkolásaival, a haláltáborok poklaival, aztán 1947-től belekóstol a kommunista terror alattomos kíméletlenségeibe. Ezek a terrorok világossá tették előtte, hogy mi is számukra a zsidó. Csoda-e, ha félelem lesz úrrá a lelkeken? Már a beszippantott levegővel félelemmel telt meg a tüdő, a szív, az izmok, de a falakból, az utcákból és minden emberből sűrű félelem gomolygott. A felismerés nem engedélyez több türelmet a kelet-európai zsidók számára. Itt nincs mire várni! Elkészül néhány fénykép, hogy mégis vigyenek valamilyen megfogható emléket a többet soha nem látott szülőföldről: Icuka a Láncos templom előtt, Icuka az Árpád utcai park előtt, Icuka a Deák téren, háttérben a Székesegyház. Mindezt megszentelik az utolsó szatmári könnycseppekkel. Csomagolnak és menekülnek az országból. Nem lobogtat senki zsebkendőt utánuk. Szöknek, mert hisznek a változásban. Menekülnek a sötéten tornyosuló politikai fellegek elől, át két országhatáron, Ausztriába.

Így került sor a fentebb már említett ausztriai kiállításokra Linzben, Ebelsbergben. Egy hontalan festőművész grafikai tárultak a látogatók elé.

Egy kis menekülés-történelem

Menjünk vissza három évet az időben. Miközben nyugatról és északról a szövetségi csapatok, addig kelet felől a szovjet, vagy vörös hadsereg, igyekezett minél többet kiharapni Ausztria testéből. A megszálló szovjetek, angolok, amerikaiak és franciák hosszú kemény vita közepette, felosztották egymás között, a németekkel már nem együttműködőnek tekintett, hanem a nácik által leigázottnak mondott Ausztriát. A felek nagyjából az Ennst-folyót számították elválasztó vonalnak. Az ügyes osztrák

politika azt is elérte, hogy visszakapta 1938-as határait és a győztesek még kártérítés fizetésére sem kötelezték. Végre 1955-ben a megszálló csapatok kivonultak, Ausztria visszakapta függetlenségét. Ebben a földrajzi, politikai keretben folytatódik történetünk.

1945. május 9-én, a világháború végén, Ausztria területén több mint másfél millió, nem helyi illetőségű személy tartózkodott. Többségükben németek, de több mint száz-százezer olasz és magyar mellett több tízezer zsidó is hányódott az országutakon. Szinte mindannyian haza akart jutni. Még a zsidók is, hiszen a haláltáborok minden túlélőjében élt a remény, hogy viszontlátja családtagjait, hogy a rémálom után folytathatja azt a tisztességes polgári életet, amiből a nácik kiverték hónapokkal ez előtt. Mások, akik már többet tudtak a kommunizmusról, ellenkező irányt választottak, vagy Nyugat-Európa valamelyik országát, vagy még tovább, túl az óceánon.

Az ausztriai szovjet és angol övezetben lappangó menekülteket a katonai hatalom a szülőföldre való visszatérésre kényszerítette – nem ritka esetben fegyverrel, erőszakkal (később az angol álláspont részben változott). Ezért a szovjet övezetben talált menekültek közül azok, akik nem akartak visszatérni a szülőföldre, újból menekülni voltak kénytelenek, az amerikaiak, illetve a franciák által felügyelt ausztriai részekre (Graz). Amint utóbb kiderült a szovjet kézre került menekültek jelentős része hamarosan szibériai száműzetésben végezte. A zsidóknak azonban szabad utat engedtek hazafelé.

Az európai menekültkérdés kezelését az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) még 1943-ban úgy próbálta meg kézbe venni, hogy létrehozta az ENSZ Segélyezési és Újjáépítési Hivatalát (United Nations Relief and Rehabilitation Administration - UNRRA) – magyar nyelvű rövidítése: SUH. Volt az UNRRA-nak Budapesten is missziósháza, ahol éppen a szász származású Határ Győzöt, mint angol tolmácsot és építész alkalmazzák. Az UNRRA pozsonyi szervezeténél dolgozott Ág Tibor a magyar népzenei és énekkari élet legnagyobb alakja, aki a világon egyedülálló teljesítménnyel 16.000 felvidéki magyar népdalt gyűjtött. Tehát sokan megfordultak ebben a szervezetben.

A haláltáborok felszabadulása után a segélyszervezet fő feladatává vált a koncentrációs táborok felszabadított zsidó népességének segélyezése, ellátása, utazási lehetőségeinek megszervezése, annak támogatása és tanácsadás. Ennek a sokoldalú munkának az elvégzésére cionista szervezetek, elsősorban az USA-ban, embereket képeztek ki, hogy a menekültek, illetve a már hazaérkezettek körében tovább erősítsék a zsidó állam létrehozásának hitét, és a remény mellett minden zsidó szent feladatát, a visszatérést az új-őshazába. Egy új ország létrehozásának és felépítésének eszméje nem minden zsidó számára volt vonzó. Voltak ennek gazdasági, társadalmi, hittételi okai egyaránt. Gondoljunk az un. „szatmári zsidókra” Teitelbaum főrabbi híveire, akik ma napig ellenzik a cionizmust.

Menekültügy kérdésben az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között áthidalhatatlanná vált nézetkülönbség miatt az amerikaiak felmondták az UNRRA támogatását és 1947-ben létrehozta a Nemzetközi Menekültügyi Szervezetet, IRO (International Refugee Organisation), amely sok tekintetben átvette elődszervezete tapasztalatait. Alapszabályát módosítani kellett, mert a háború már régen befejeződött, de a menekültek száma nem csökkent, köszönhetően az 1946 végétől elinduló újabb menekülthullámnak, ezúttal a keleti és közép-európai országokból. Többségük politikai üldözött volt, akik mégis tisztességes becsületes, törvénytisztelő emberek, most hirtelen kizsákmányolók, földbirtokosok, gyárosok, kulákok, osztályellenségek megbélyegzést kaptak.

1944 -1948 között 250.000 zsidó szökött keletről Nyugat- Európába, Ausztriába, Németországba és Olaszországba.

A szülőföldről az őshazába

A haláltáborokból kiszabadult zsidókat az Ezra szervezet segítette már 1945 elején. A táborlakóknak orvosi segítséget nyújtottak, élelmet és pénzt adtak a volt deportáltaknak. Az Ezra később Briha néven, az illegális kivándoroltatás fedőszerve lett. Míg az Ezra a nyugati haláltáborokból szabadult embereket segítette a keleti országokban még remélt otthonukba, addig a Briha Kelet-Nyugat irányú mozgást támogatott. Mint ilyent a kommunizmus valóságos ellenfeleként értékelhetjük a Briha szervezetet. Segített a határátkelésen, iratokat készített és maga gyártotta okmányokkal látta el a keleti tömb országaiból távozni akarókat. Legkülönbözőbb családfintaságokat eszelték ki a keleti táborban rekedt, és onnan távozni akaró, zsidók kiszöktetésére. Olyan eseteket is jegyeztek fel, hogy katonaruhába bujtatták a szökni készülő személyt, azonban leggyakoribb és leghatásosabb eszköz a megvesztegetés volt. Romániából a menekülés iránya Magyarország, onnan Ausztria át végül Olaszországban próbáltak hajóra szállni, hogy a célállomást elérjék.

A visszaemlékezőktől aligha, de a város keresztény lakosaitól is kaptunk olyan visszajelzést, hogy keresztények hol pénzért, hol jó szolgálatból díjtalanul kivitték a távozni szándékozót a határig, vagy még tovább is. Maga a szatmári főispán, dr. Şuta Mihai, is segített néhány távozni akaróknak, felajánlva szolgálati kocsiját a menekülőknak. Nem tudjuk pontosan, de a kettőjük közötti jó kapcsolat miatt elképzelhető, hogy Adler Kabát is ő vihette át a román-magyar határon a „linzi kiállításra”. Magyarországon legtöbb esetben a Briha közreműködésével juthatott célba a menekültek többsége. De itt is több lehetőség kínálkozott.

„Magyarország területéről Ausztriába könnyen el lehetett jutni, mert a szovjet katonai őrség szívesen fogadott el italokat, főleg vodkát, bőrkabátot, élelmiszereket, sonkát, kolbászt, műszaki cikkeket, főleg különböző órákat.” emlékezik az egyik menekült. Ezeket a kiskapukat a Briha is mindig igyekezett kihasználni. A Briha másik fontos vállalása volt, hogy mindent megtett a szovjet övezetben rekedt zsidók átmenekítése érdekében az amerikai övezetbe. Elsősorban az amerikai övezetbe tartozó Grazban gyűjtötte össze a kivándorlókat. Az ő szervezésükben Ausztriában egész vasúti szerelvényeket töltöttek meg menekülőkkel és irányították Olaszország felé, vagy Ausztriának szovjetmentes területeire.

1946-ban a magyar hatóságok csendes beleegyezésével Sopronnál is mentek ki zsidók, majd Szombathelyen szerveződtek csoportok és naponta mintegy 80 ember jutott ki a szovjet katonák lefizetése árán. Egyes adatok szerint csak 1947-ben több, mint 18.000 zsidó hagyta el Romániát Magyarországon keresztül.

Főhősünk, Adler Kaba, Şuta Mihai prefektus segítségét, vagy a fenti lehetőségek egyikét használta fel a Romániából való távozásra. Közben 1948. május 14-én kikiáltották az Izrael Állam megalakulását, ami az Adler család sorsának alakulását döntő módon befolyásolta.

Elefánt Itzháck visszaemlékezése

Térjünk vissza főhősünkhöz, és kísérjük tovább életútján. Adler sem találja meg Szatmárnémetiben azt, amit Auschwitzból megérkezve keres, a szülőket, a feleségét, a többi családtagjait, az otthont, ráadásul az ígérkező jövőkép sem reményteljes. Új

családot alapít, és úgy gondolja, hogy egy új hazában kezd új élethez. Kereste önmagát, és kereste a zsidóságot is. Az a reményvesztett néhány ezer zsidó, akik még a szülővárosban maradtak, nem találtak választ kínzó kérdéseire. Csak, aki közöttük él, csak, aki belől van a fajon, csak az tájékozódhat pontosan, csak az ismer magára, remélte. A közösségen kívül élő számára lehet, hogy felfedezhetők a betegség tünetei, de a kórokozó nem, és a gyógyszer sem, és a remény sem. Ezek a gondolatok foglalkoztatják, mielőtt meghozza sorsdöntő elhatározását.

Összecsomagolt a hazatérése utáni években készült képeit, amelyekről fentebb már esett szó. Összecsomagolta kevéske vagyonát, ami néhány ruhadarabból állott és Icukával meghozta a nagy döntést: a mások számára is oly jól bevált úton elindult Magyarországra.

Ugyanazt, vagy nagyon hasonló utat járhatott be Adler és felesége, mint az itt következő meneküléstörténet hőse Elefánt Itzháck. Adjuk át az átélőnek szót:

„A menekülés az országból kisebb csoportokban történt. Mi történetesen tizennégyen álltunk össze. 1946-ban gyalogosan, hátizsákokkal felszerelve átmentünk Csengerbe. Ez csak úgy sikerülhetett, hogy lefizettük a határőröket. Csengerben már vártak bennünket egy zsidó háznál. Szekéren Mátészalkáig jutottunk. Ott lekenyereztünk egy orosz katonai teherautót. Az oroszok letértek a kívánt útról Szeged irányába, aztán eljárták, hogy az autó elromlott. El akarták venni a hátizsákjainkat, csekélyke értékeinket. Nehezen szabadultunk ki az oroszok karmaiból. Használva a szabad utazást biztosító papírokat, Szegedről vonattal utaztunk Pestre, ott összegyűjtöttek egy zsinagógába, ahol már a Briha embereinek a segítségével átvittek Ausztriába. Bécsből elkerültünk Hitler szülőfalujába Braunau am Inn-be, onnan pedig Ebersbergbe. Ott összeállt 30-40 személy kisebb-nagyobb közösségekbe. A nők főztek, mi pedig üzleteltünk! Az UNRRA –tól kapott csomagjaiból éltünk, de vásárolgattunk a piacon is, zöldségféléket, tejtermékeket, húsféléket, mikor mit. Eladtunk a civileknek egy csomagot és máris volt pénzünk. Lakáskörülményeinkről sem panaszkodni, sem dicsekedni nem lehetett. Téglapalotákban laktunk, amit az SS épített fel annak idején laktanya céljára. Volt egy hatalmas különbség a mi akkori helyzetünk és az 1944-ben uralkodó között; most amerikai katonai felügyelet alatt éltünk a biztonságos élet tudatában és a szabadulás hitében.

Nehézségek és kellemetlenségek itt is voltak bőven. Felszámoltak egy másik tábort és ránk szabadítottak még 200 embert. Eltűntek csomagok. Sok volt az ügyeskedés, lopás.

Két évet töltöttünk el a menekülttáborban! 1946-ban még nem volt Izrael. Az angolok nem engedte Palesztina földjére. Aki pedig Amerikába akart kijutni hasonló nehézségekkel szembesült a rengeteg papír, igazolás, ellenőrzés miatt.” emlékezik Elefánt Itzháck 2010 tavaszán.

Galilah

A Galilah személyszállító-kiránduló hajó történelmi szerepet játszott a második világháború után, az európai zsidó menekülteket Izraelbe szállításakor. 1913-ban építették Amerikában. 100 méter hosszú és 14 méter széles tengeri jármű. Negyven éves működés után 1953-ban Olaszországban fejezte be pályafutását.

A két világháború közötti gazdasági világválság az Egyesült Államokat sem kerülte el. Abban az időben kihasználatlanul vesztegelt amerikai és más kikötőkben.

Viszont a második világháború idején annál keresettebb volt, az amerikai hadsereg szállítására használták.

Élettörténetének új szakasza kezdődött el 1948 őszén, amikor a Zim izraeli cég megvásárolta. Új szerepkörében a Galilah 1949. január elején Hodorov Eliezer kapitány vezetése alatt első útjának célpontja Ciprus volt. A következő három és fél hónap alatt háromszor tette meg az Izrael-Ciprus és vissza utat, közben 5.000 menekült zsidót vitt át Izraelbe. Hosszabb utakra is vállalkozott. Öt alkalommal szállított zsidó menekülteket különböző európai kikötőkből Izraelbe. Feljegyzések szerint több, mint 6.000 menekült érte el az új hazát a Galilah fedélzetén.

Az első nagy menekülthullám lezajlása után, ahogy fejlődött Izrael és Európa közötti kapcsolat, járatszerű beállítására is sor került a Marseille – Genova – Haifa útvonalon. Lényegében ekkor is a menekültek szolgálatában állott, hiszen az elkövetkező években is utasforgalmának jelentős részét tették ki a hazatérő zsidók. A forgalomból való kivételének utolsó járatán a 81.053. utast szállított Izraelbe.

A Gábor család

Adler Kaba 1949-ben hazát cserél, Izraelben telepszik le. 1949. május 18-án a Galila befut az egy éve alakult ország haifai kikötőjébe. „Itt a zsidó hazában találta meg önmagát Adler, zsidó művész lett.” írja A Hónap című független izraeli magyar nyelvű irodalmi, művészeti és társadalmi szemle. Hamarosan a Képzőművészek Szövetsége rendes tagjává választották. Az országba való érkezésekor elmondja, hogy hisz ennek az államnak a boldog jövőjében, és mint művész célja az itteni élet tükrözése, de nem tudja kitorolni emlékezetéből a múlt tragikus képeit sem.

Izraelben elhagyja a Kaba amúgy is csak felvett művésznevet, és mint Eliahu szerepel ez után. Ezzel Kaczér Illés, a világhírű szatmárnémeti író után, egy nagy festőművészt ad Szatmárnémeti az alakuló Izrael Államnak.

Adler Eliahu és felesége Icuka Tel Aviv - ban telepszének le a Refidin 20 Hadar Yosef- en. Éltre szóló baráti kapcsolat alakul ki Gábor Ernővel és családjával, akik Budapestről érkeztek a városba. Gábor Ernőné, Klára asszony, és Adlerné, Icuka, naponta találkoznak, segítik egymást az élet mindennapi csatáiban. Együtt sírnak együtt nevetnek. A két család között zavartalan, jó, baráti volt a kapcsolatot. És ezt a kapcsolatot tovább örökölte Gábor Ernő fia Péter és az ő felesége Judit is, akik ma is Tel Aviv-ban élnek.

„Édesapám és Ernő egy helyen dolgoztak, idehaza jóformán szomszédok voltunk. Jó barátság alakult ki a két család között. Amikor Ernő valamelyik munkájához kezekre volt szüksége, apám türelmesen tartotta modellként a kezét. Apám fényképezte le Ernő képeinek nagy részét. A hetvenedik születésnapjára, ajándékképpen katalógusba szerkesztette a festményekről készült fotókat.” meséli Gábor Péter. Tőle tudjuk, hogy Adler Kaba minden szabad idejét a festésnek szentelte, kivéve, amikor tanított, vagy a Gábor család gyermekeivel játszott. Zárkózott ember volt, keveseknek és ritkán nyílt meg.

Adler Eliahu Izraelben nem festészetből élt meg. Még a kezdeti időszakban sem. A Gábor házaspár, Péter és Judit, meséli: Az ötvenes években egy amerikai 3000 dollárt ígért az egyik Adler munkáért. Ha neki megér háromezret, akkor nekem is, mondta a művész és visszautasította az ajánlatot. Aztán a képet odaajándékozta a Gábor házaspárnak, csak úgy szeretetből. Ilyen volt Adler Eliahu. Bárki kaphatott tőle képet, ha megtetszett valamelyik munkája, legyen az akvarell, grafika, avagy olajkép.

Biztos, és nem is szükös az a megélhetési forrás, amiből Tel-Avivben az izraeli hadsereg térképészeti osztályán Adler méríthetett, ahol rajz-és arányérzékét, ízlését, egy szóval tehetségét és tudását kamatoztatta. A hadsereg alkalmazottja volt a hatvanas évekig. Gyakran kapott megbízást bélyegtervezésre is. A térképészetten és a bélyegtervezésen kívül fiatalokat fogad, rajz- és festészet órákat tart odahaza a lakásán, Gábor Péter véleménye szerint díjtalanul.

Gábor Ernő, a jó barát, 1960 táján kereskedelmi vállalkozásba kezdett. Többek között Adler által tervezett textildarabokat is forgalmazott: sálakat, kendőket, ruhadarabokat és más iparművészeti jellegű Adler alkotta munkát. Adler számára ez a terület nem volt idegen, hiszen Budapesten éppen iparművészeti iskolába járt.

Az Auschwitzban törtétek miatt Icukának nem lehetett gyereke, meséli Gábor Judit asszony, viszont a szeretetüket ki kellett valahogy élniük. Macskákat, kutyákat, madarakat tartottak, őket aztán meg-meg örökítette a festőművész néhány képen. A Gábor családnak is jutott egy ilyen kép. Az egyik cicás kép különösen kedves volt apósom számára. Aztán nagy fájdalomra valamilyen úton-módon megrongálódott. A férjem elvitte egy restaurátorhoz, hogy hozza rendbe. Bár nagy pénzt fizetett érte, éppen az ellenkezője történt. A Gábor család nagy szomorúságára a restaurátor tönkretette a képet. Ma már csak az eredetiről készült fénykép látható.

Kislányának, Leának az elvesztése miatti fájdalmat sohasem heverte ki Icuka. Gyermekegondozással pótolta a lelki űrt, ugyanakkor a család gazdasági helyzetén is javított Adlerné. Otthon a lakásukban gondozott gyermekeket, míg azok szüleik dolgoztak. „Ernő nem tudott és nem is akart képeket eladni, Icuka azonban le-leakasztott egyet-egyét, hogy a családi pénztár szükségleteit pótolja. Ilyenkor Ernő pánikszerűen menekült el hazulról, hogy tanúja sem legyen az üzleti eseménynek.” meséli Gábor Judit.

Hangulatok

Tel Aviv - ban a Refidin 20 Hadar Yosef- en Adler Eliahu lakásának falai tele-tele vannak festményekkel. Nem feltétlenül a legújabbak, inkább a legkedvesebbek népesítik be az otthont. Akad egy-két önarckép, Icukáról valósággal sorozatot fedez fel a látogató. A szomszéd, Gábor család szobáiban is, mint kiállításon, úgy sorakoznak az Adler - festmények. Aki ezt a két lakást végigjárja képtárnyi műalkotással találkozik; táj-és arcképekkel, az alkotó képzelőerejének gyermekeivel, furcsa lényekkel és emberekkel, akiket különösebbnél különösebb helyzetekben ábrázol. Mindegyiken Eliahu Adler neve szerepel. Adler ráérez az új esztétikai irányra, amely az ötletek, a képzelőerő, a játék világába viszik a nézőt.

Már elmondtuk, hogy az Adler családnak nem lehetnek gyermekeik. Ezt a hiányt Kaba számára részben a képek pótolják, másrészt két-három macska és ugyanannyi kutyus. Mindketten, de főleg Icuka, rajtuk élte ki szeretetét. Ha nem is értünk egyet egyik nagy költőnk soraival, mi szerint az egymásrautaltság legmagasabb formája a szeretet, most itt az Adler család esetében valahogy igaznak tűnik.

A műteremmé kinevezett szobában zárt ajtók mögött dolgozik Adler Eliahu. A keretre felfeszített és előkészített vásznat rögzíti a festőállványon, előveszi a vázlatokat, majd az ecseteit és festékeket, és hirtelen, gyors és rövid, igen erőteljes mozdulatokkal viszi fel a festéket. Közben félszemmel a vázlatra pillant. A máskor kiegyensúlyozott mozgású ember, most, mintha gyors egymásutánban ötletszerű mozdulatokat tenne. A művész alkot. Nyílik, illetve félretolódik a szoba ajtaja. Icuka tálcán kávé hoz be. Leülnek a kisasztalhoz, mellettük a rekamién a két kutyus, mintha ők is a frissen született

képet néznék. A cicákat mindez nem érdekli, lustán elnyúlva, élvezik a délután nyugalma. Eliáhu és Icuka szürcsöli a kávé, száll a cigarettafüst, közben megbeszéli az új családtag pirosait, zöldjeit, sárgáit, kékjeit, feketéit, barnáit, erényeit és gyengéit. Most izraeli tél van. Kabán hosszúnadrág, ing, piros pulóver. Nyáron vékony ing és rövidnadrág a műtermi viselete. A kávészünet véget ér. Icuka összepakol és „nem zavarlak tovább”-al bezárja maga mögött az alkalmi műterem ajtaját.

Születésnap; november 29. Érkeznek a vendégek: a Gábor család, a Stern-család és benépesedik a kis lakás. Csokrokat hoznak, csecsebecséket és egy képkeretben egy cserép virágot. Az ötleten jót mulat a társaság. A zárkózott Adler most jókedvű, sokat mosolyog, gyerekesen örül, Icukát puszilgatja, erőteljes taglejtésekkel ad hangsúlyt mondanivalójának. A konyha alkalmi büfévé alakul, oda járul, aki éhes és szed tányérjára a lukulluszihoz nem igen hasonlítható szerény választékból. De a hangulat nagyszerű és felszabadult, csupa mosoly, csupa jókedv.

Délelőtt a férj a hivatalban. Icuka pesztrál. Gyermekkocsit tol, viszi a Gábor-gyereket egy kis sétára. Közben a kíséret, a kutyák szaladgálják körbe-körebe a kocsit és a dadát. Most nyár van, ilyenkor könnyebb a dadaság is, azonban hűvös időben beszorulnak a kis lakásba babástól, macskástól, kutyástól. De ki kell élni a vele született anyaság természetes ösztöneit, erre nem elég sem a három cica sem a két kutya, ahhoz gyermek kell. No meg egy kis pénzt is hoz a konyhára a szeretetszolgálat.

Végre megint egy szabadnap. Most vendégségben. Ilyenkor előkerül a rómi, a kártya. Amikor nem gyűl össze nagyobb társaság a sakk is megteszi. Ezeknek a játékoknak inkább Icuka hódol, nagy lelkesedéssel veti magát a csatákba. Amikor nem akadt játékostárs előveszi a kötést. Most éppen szvetter lóg a kötötűkön.

A társasági együttlét legkedveltebb módja a kirándulás. Adler számára is ez volt a teljes kikapcsolódás leghatékonyabb formája. A szelíd galileai táj úgy simult mindig szépre éhes lelkéhez, mint a Genezáreti- tó kéklő hullámai Taghba partjaihoz. A bibliai helyek felfedezése, Jeruzsálem, Cezária, fürdés a Holttengerben, aztán következtek a nagy közös évészetek, viccek, kacagás, nem ritkán nótázás. Igen a magyar nyelven elmondott vicc, mindig szezámkulcs volt Adler Eliahu zárkózott lelkéhez. Galilea szépségével soha nem tudott betelni. Adler nem volt tájképfestő, de amikor Galilea vidékét járta azzá vált. Az akvarellt érezte legjobb eszköznek e csodavilág nyújtotta látvány megfestésére.

Magyar nyelvű művelődési élet Izraelben

A múlt század hatvanas éveiben virágzó magyar nyelvű művelődési élet folyt Izraelben. A magyar nyelvterületekről kitelepült színészek társulatokat alapítottak. Enyedi Sándor színháztörténész szerint a leggazdagabb színházi év az 1972-es volt, amikor „több, mint egy tucat bemutatóra került sor magyar nyelven.” A legismertebb nevek között megemlíthető a szatmárnémeti születésű Wohl Kati színésznő is, aki színdarabokban játszott és irodalmi esteken is fellépett.

Nagy hagyománya van az izraeli magyar újságírásnak is. Az Új Kelet napilap 1948. augusztus 11-én indult. Munkatársai között a magyar-zsidó tollforgatók egész sora megtalálható, mint dr. Marton Gizella, Ladányi László, a szatmári születésű Kaczér Illés, Barzilay István stb. A képzőművészeti életből is kiemelünk néhány jeles nevet: Rodán István, Salamon Edvin, Fux Pál (Nagyszalonta 1922, Izraelbe 1972-ben telepedett át) festőművészek. A történelemtudományban dr. Gonda László neve a legismertebb. A Hónap című kulturális folyóirat havonta számolt be az izraeli művelődési és szellemi élet

magyar vonatkozású eseményeiről. Népszerű és a mai napig működik Kol Jiszráél magyar nyelvű rádió, azonban az utóbbi években csak napi egy negyedórás műsorra szorítkozik az adó.

Az első izraeli kiállítások

Adler Eliahu Izraelbe érve belevetette magát a munkába. Még ebben az évben, azaz 1949-ben, Jaffában az Alharizi utcában lévő kiállító teremben egy csoportos tárlat résztvevője azokkal a képzőművészekkel, akik újonnan érkeztek az országba. A szakma azonnal felfigyelt a művészre. 1951-ben már a második csoportos kiállításon szerepel Tel Aviv - ban.

Petah Tikvában él egy másik jó barátja Deutsch Iván, aki Nagyváradról telepedett át. Ő meséli, hogy Ernő (a közeli barátok most is így szólították) mindig jó hangulatú ember, volt. Társaságba azonba ritkán járt. Egy időben, mintha került volna az embereket. De ez csak a külső szem számára tűnt így. Folyton dolgozott. Munkába feledkezve sokszor ragadt odahaza, ilyenkor Iván barátja ösztökélésére el-el mentek vendéglőbe, kávéházba társadalmi életet élni. Sok viccet mondott, általában szerette a vicceket. De viccet csak magyarul lehet mondani, vallotta a néhai szatmárnémeti festőművész. A legszellemesebb nyelv. Amit a magyar nyelv tud, más nyelven elmondhatatlan, mondogatta. Izraelben élt már 20-30 éve, de odahaza Icéval, a barátokkal csak magyarul beszélt. Gábor Péter meséli, hogy, amikor a gyermekeivel játszott Adler Ernő, és nagyritkán héberül szólalt meg, azok kijavították a nyelvtani hibákat.

Tel Avivi lakásában az egyik szobát műteremmé nevezte ki. Amikor dolgozott nem engedett magához közel senkit. Nem volt órarendje, ami szerint festett. Azon kevesek közé tartoztam, meséli Deutsch Iván, akinek megengedte, hogy festés közben jelen legyek. (2006-ban Deutsch Iván felajánlotta a saját Adler gyűjteményéből a szatmárnémeti múzeum részére két akvarellt.) Élete utolsó szakaszában Iván barátja bevezette a bélyeggyűjtés titkaiba. Nem volt idegen tőle a bélyegek világa, hiszen Szatmárnémetiben később Tel Avivban foglalkozott bélyegtervezéssel. Most szívesen állt át a bélyeggyűjtő sportra.

Még volt egy nagyon szoros művészbarátság Adler Kaba életében. Marcel Iancu (1895-1984) a dadaizmus egyik legjobb romániai képviselője is kitelepedett Izraelbe. Az Adlernél tizenhét esztendővel idősebb művész barátságába fogadta a szatmári kollegát. Elemezgették egymás munkáit és meg-meg ajándékozták egymást egy-egy képpel. Adler Kaba szakmai életének alakulásában fontos szerepet játszott a Marcel Iancuval való kapcsolat. A folyton lázadó, modernista Marcel Iancu olyan barátságok emlékét hordozta lelkében, mint Constantin Brâncuș, Mattis Teutsch.

A Bét Cionei American teremben

Adler Kaba, itt már Adler Eliahu Wolf Ernő, 1961-ben a Bét Cionei American teremben megtartja 51 munkából álló első izraeli önálló kiállítását. A kiállított 51 kép között egyaránt vannak olajfestmények, akvarellek, rajzok, azok a munkák, amelyek az új hazában keletkeztek. A Háboker (Reggel) című napilap 1961. június 16-án megjelent cikke többek között ezeket írja: „A most bemutatott képeink látjuk, hogy a művész áttérőben van a realista stílustól az absztrakt felé. Adler igyekszik a tárgyait stilizálni. Új utakat keres, hogy kifejezze érzelmeit és gondolatait az őt körülvevő világról. Igyekszik eltávolodni a múlttól, amikor ez nem sikerül, a kifejezésére új utakat keres. Adler Eliahu W. Ernő színei erősek és tiszták. A kiállítást értékelve el kell mondani, hogy nem szokványos teljesítménynek vagyunk tanúi, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy új

környezetben, új országban, új életet kezdő művész, folytatja az ő régi mesterségét.” írja Raia Gal.

Ez a kiállítás Adler erőteljes jelenlétéről tanúskodik az izraeli művészeti életben. A szakma legtekintélyesebb személyiségei írnak róla a legtekintélyesebb lapokban. Dr. Fábrián Herskovitz 1961. június 9-én, a megnyitón hangsúlyozza: Az „Oswiecim” című rajza valóság-hű tükre a koncentrációs táborokban folyó drámai események sorának. Azonban a művész világháború előtti budapesti, bukaresti és más európai városban rendezett kiállításán bemutatott képeinek stílusa akkor még a naturalista festészeti irányzatba illeszkedett. A most kiállított képeket az utóbbi 12 év terméséből, vagyis az Izraelben készületekből állította össze. A felsorakozó alkotások tematikája nagyon változatos, mégis azt mondhatjuk, hogy többségükben tájképeket és kompozíciókat láthatunk, azonban Adler lelkéhez az arcképfestés áll legközelebb, melyet már a tökéletesség szintjére emelt. A művész rajongó lelkivilágát jól kifejezik a harsány zöldek, amelyek végigkövethetők az Izraelben született műveken. Legutóbbi alkotásain, mint Az utca, Macska stb. szokatlan színgazdagságról tesz tanúbizonyságot a világostól a sötét árnyalatokig. Lelki elmélyülést bizonyítanak a már – már zenei finomságú árnyalatai, melyeken az impresszionizmus és a modern festészet jelei egyaránt kimutathatóak. Ennek ellenére formái konkrétak és erőteljesekek. (Megjelent a Nowiny Kurier című lapban 1961. június 9-én).

Az Új Kelet című izraeli napilapban „m. g.” többek között a következőket írja Adlernek a Bét Cionei Amerika teremben tartott kiállítására kapcsán: „Adler azok közé a művészek közé tartozik, akik nem szeretik megmutatni magukat. Szerény és befele élő ember. 12 év óta ez az első önálló kiállítása, és ezt is csak barátai unszolására szervezte meg ez a sokoldalú művész. Portré, állatfigurák, izraeli táj egyformán palettájára kerül... Igen szépek fekete-fehér vagy színes rajzai is. Külön említésre méltó az óriási albuma, amelyben patetikus módon örökíti meg a vészidőszak mártíriumát. Ha Eljahu Adlert valamilyen művészeti irányzatba akarjuk beskatulyázni, azt mondjuk modern figurális művész. De gazdag színezésű fél-absztrakt képei is sikerültek.”

Vihar

Hámssin (Kánikula)